

Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал

необхідністю його термінового впровадження, дією негативних тенденцій щодо зниження значущості й актуальності військово-патріотичної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах і недостатнім контролем за станом і результатами військово-патріотичної роботи в цих навчальних закладах з боку керівництва освітньою галуззю, невідповідністю між кваліфікацією викладачів предмету “Захист Вітчизни” й низькою якістю військово-патріотичного виховання, проведення масових військово-патріотичних заходів у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах.

Отже, на сучасному етапі розвитку теорії і практики виховання особистості наявна низка суперечностей між соціальним замовленням на формування й розвиток військово-патріотичного виховання майбутнього суб'єкта громадянського суспільства та недосконалістю навчально-методичної бази його забезпечення, зростанням вимог щодо рівня професійної підготовки майбутніх викладачів предмету “Захист Вітчизни” та рівнем їхньої готовності до професійної діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах, потребою підвищення ефективності функціонування системи військово-патріотичного виховання особистості в позакласній роботі та недосконалістю її окремих складових, можливостями педагогічного управління процесом військово-патріотичного виховання особистості в позакласній роботі та рівнем теоретичної і методичної підготовки викладачів предмету “Захист Вітчизни” з питань виховання особистості, планування та здійснення педагогічного контролю за навчально-виховним процесом і позакласною роботою загальноосвітніх навчальних закладів.

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.
2. Зубалій М. Д. Форми військово-патріотичного виховання допризовної молоді / М. Д. Зубалій. – К., 2010. – 272 с.
3. Івашковський В. В. Військово-патріотичне виховання учнівської молоді як засіб формування суб'єкта громадянського суспільства / В. В. Івашковський // Проблеми освіти : науковий збірник Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОНмолодьспорту України. – К., 2012. – Вип. 72. – С. 124–132.
4. Івашковський В. В. Педагогічні основи формування готовності старшокласників до служби в Збройних силах України / В. В. Івашковський : дис. ... канд. пед. наук. – К., 2002. – 199 с.
5. Методичні рекомендації щодо проведення Всеукраїнської військово-патріотичної спортивної гри “Зірниця” / Г. А. Коломоєць, В. В. Тимченко. – К., 2011. – 11 с.

В. А. Киричок,
м. Київ

ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ (УЧНІВ 3–4-Х КЛАСІВ): ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розкрито сутність понять “моральна свідомість” та “самосвідомість” особистості. Обґрунтовано теоретичні засади виховання моральної самосвідомості учнів 3–4-х класів.

Ключові слова: моральна свідомість, самосвідомість, моральна самосвідомість, молодші школярі, вікові особливості учнів 3–4-х класів.

За сучасних умов у зв'язку зі зростанням науково-технічного й виробничого потенціалу людства, підвищенням здатності людини впливати на стан навколишнього буття, на умови власного існування надзвичайно важливим стає морально-духовний вимір людини, її життєдіяльності. Саме тому сьогодні визначальними для людства та кожної окремої особистості мають стати цінності морально-духовні, від яких залежить виживання земної цивілізації.

Однією з характерних прикмет сучасності щодо розв'язання проблем моралі у суспільній свідомості є прояв індиферентності. На жаль, негативним фактором виступають засоби масової інформації, несприятливі і деформовані економічні й соціально-політичні обставини сучасного життя молодого покоління.

Незважаючи на зростаючі потреби у самоствердженні, самовираженні, самореалізації молоді, ситуація ускладнюється з іншого боку тим, що виникає й негативна тенденція поступової примітивізації моральної свідомості та самосвідомості, втрати почуття відповідальності, егоїзм, духовна спустошеність, зневіра в аналізі явищ морального порядку за переважної ролі добра замість зла, яке претендує на головну позицію тощо. Усі ці негативні прояви ведуть до деформації морально-ціннісної сфери особистості. Проте ця проблема має важливе соціально-педагогічне значення, привертає увагу й занепокоєння наукової та педагогічної громадськості.

Розвиток свідомості й самосвідомості особистості нерозривно пов'язаний із розвитком особистості та зумовлений основними значущими подіями її життєвого шляху. “Неминучою умовою становлення людини як соціальної істоти, як зазначає Г. С. Костюк, – є розвиток моральної свідомості та самосвідомості” [3, с. 192.] Ці категорії є центральними структурами індивідуальної свідомості, вони визначають гуманістичне спрямування поведінки людини в соціальному середовищі, її ставлення до суспільної моралі, формування моральної поведінки. Якщо свідомість є суб'єктивною орієнтацією людини в середовищі, то необхідною умовою сприйняття людиною самої себе є самосвідомість, орієнтована на осмислення людиною своїх дій, поведінки, інтересів, місця та ролі в суспільстві (О. Спиркин). Самосвідомість – це могутній чинник не тільки самоконтролю, але й самокритики, самовдосконалення і самосприйняття, вона формується і змінюється впродовж всього життя людини (В. Столін). Самосвідомість – це процес, за допомогою якого людина пізнає себе. Самосвідомість характеризується також своїм продуктом – уявленням про себе “Я-образом” або “Я-концепцією” (Р. Бернс, І. Бех, О. Гуменюк).

Моральна сфера – складний конструкт людської психіки і поведінки, в основі якого лежить унікальне утворення – моральна свідомість. У філософії й етиці неодноразово зверталися до аналізу природи, сутнісних характеристик, механізмів формування моральної свідомості та самосвідомості. У працях Б. Братуся, А. Гусейнова, О. Дробницького, А. Титаренко та інших широко висвітлювалися питання природи моралі, сутності суспільних вимог, еволюції моральних категорій. Моральність розглядається у філософії багатьма авторами співвідносно до духовності (М. Бердяєв, В. Біблер, Ф. Гегель, Л. Фейєрбах, А. Швейцер). Складовими моральної культури, на думку вчених, є моральна

свідомість й самосвідомість, які спираються на загальнолюдські норми й цінності, ідеали й моральні принципи.

Гносеологічний аналіз психологічної природи морального розвитку інтерпретується по-різному: як набуття власної системи цінностей (А. Бандура, Б. Братусь, Т. Титаренко); як засвоєння особистісних цінностей (І. Бех); як становлення мотиваційної готовності (Л. Божович, М. Боришевський); як здатність до саморегуляції (М. Савчин, С. Якобсон); як генеза емоційно-ціннісних переживань (Г. Крайг); як цілісність, єдність моральних стосунків (С. Анісімов, О. Дробницький). Моральна свідомість як елемент свідомості духовної культури спирається на загальнолюдські норми й цінності, ідеали й моральні принципи, які своєю чергою впливають на моральність особистості (Е. Еріксон, Г. Липкіна, Л. Орбан-Лембрик).

Відображувана дійсність, невід'ємною частиною якої є сама особистість, спрямована не лише на усвідомлення предметного світу, але й самої себе. Це – основа процесу становлення моральної особистості, яка охоплює формування моральної самосвідомості, що розвивається спочатку як самопізнання (шляхом зіставлення себе з іншими людьми завдяки самосприймання та самоспостереженню), а потім – як усвідомлення себе унікальною істотою завдяки самоаналізу й самоусвідомленню.

Для формування моральної свідомості й самосвідомості особистості у загальновіковому плані (М. Боришевський, І. Кон, А. Титаренко, С. Максименко, Л. Сапожнікова та інше) важливе значення має вміння виділяти, розуміти та оцінювати вчинки людей і їхні мотиви.

Інші вчені (Д. Ельконін, В. Давидов, В. Рубцова, Г. Цукерман) обґрунтовують думку про те, що молодший шкільний вік є сенситивним періодом для розвитку такого особистісного новоутворення, як моральна свідомість й самосвідомість. Розвиток цих феноменів, які розглядаються в контексті загального розвитку особистості в молодшому шкільному віці, як зазначено у наукових працях вчених Л. Божович, Г. Бреслава, З. Карпенко, Л. Колберга, М. Савчина, постає провідним чинником, від якого залежить подальше становлення моральної особистості.

Структура моральної самосвідомості вивчається дослідниками моралі (Б. Братусь, І. Бех, Л. Коч, Р. Мей, Ф. Райс, М. Савчин та інші) як єдність когнітивної, емоційно-ціннісної та поведінкової складових.

Аналіз відповідної наукової літератури свідчить про розбіжність поглядів вчених на проблему розвитку моральної самосвідомості у молодшому шкільному віці. Ці наукові розвідки стосувались лише окремих аспектів розвивальної стратегії у сфері складових зазначеного феномену. Враховуючи вікові особливості молодших школярів, розвиток особистісних новоутворень у дітей, залишаються недостатньо розкритими такі механізми моральної самосвідомості, як рефлексія, вольова регуляція та саморегуляція поведінки дитини [1].

Моральна самосвідомість є культурологічним і психологічним феноменом, який виступає важливою складовою суспільного й індивідуального буття людини. Моральна самосвідомість – це така специфічна форма моральної свідомості, предметом якої є вона сама, а також людина – її носій. Як зазначає

В. Малахов, “моральна самосвідомість людини відноситься до моральної свідомості як такої, по суті, таким самим чином, як ця остання – безпосередньо до дійсності, котру вона відображає. ...Разом із тим моральне усвідомлення себе не дозволяє людині забувати про свої невід’ємні свободи й права, миритися з приниженням людської честі й гідності”. Основними функціями моральної самосвідомості, на думку вченого, є осмислення, контролювання, санкціонування та критичний перегляд моральних настанов людської суб’єктивності [4, с. 182].

Для нашого дослідження значний інтерес становлять сучасні дисертаційні роботи (Р. Павелків, С. Білозерська, В. Плахтій, О. Безверхий, О. Гончарук), присвячені розкриттю різних аспектів проблеми виховання моральної свідомості та самосвідомості молодших школярів: виявленню особливостей розвитку моральної свідомості та самосвідомості дітей цієї вікової групи, формуванню самосвідомості в процесі навчання інтегрованих предметів, вихованню основ моральної свідомості в учнів засобами дитячої літератури, розвитку у них моральної саморегуляції тощо.

Як справедливо зазначає у своєму дисертаційному дослідженні С. Білозерська, ці феномени слід вивчати з урахуванням концепції розвитку моральної свідомості й самосвідомості, які є одним із механізмів, що зумовлюють розвиток і становлення моральної особистості. Теоретичний аналіз, проведений автором, дав змогу виявити психологічні передумови розвитку зазначеного особистісного новоутворення на етапі молодшого шкільного віку: адекватне сприйняття моральних норм, цінностей, понять; здатність до довільного прийняття рішень; критичне ставлення до себе та оточуючих; дотримання й виконання обов’язків та правил. Оскільки саме ці особливості сприяють виникненню таких психологічних новоутворень у свідомості особистості молодшого школяра: довільність допомагає послідовно реалізовувати наміри в моральній поведінці, внутрішній план дій орієнтує дитину в соціальному середовищі, рефлексія забезпечує самопізнання, заглиблення у світ власних вчинків, почуттів [2, с. 6].

Аналіз наукової літератури уможливив таке визначення основної категорії нашого дослідження (за К. Чорною): “Моральна самосвідомість особистості – це усвідомлення себе, своїх моральних цінностей, якостей, потенційних можливостей, поведінки, дії, вчинків, їх мотивів і наслідків, ставлення до навколишньої дійсності й інших людей, своєї діяльності та її значення для себе і суспільства”.

Процес формування феномену моральної самосвідомості має відбуватись для молодших школярів (1–4-і класи) через поступове занурення дітей у світ етичних категорій, у тому числі моральної самосвідомості; постійне ініціювання усвідомлення дитиною зв’язку свого особистісного “Я” з навколишньою дійсністю, іншими людьми; виховання ціннісного ставлення дитини до себе та інших; розвиток здатностей до здійснення гідних вчинків.

Подальшого дослідження потребує розроблення критеріїв, показників та рівнів вихованості моральної самосвідомості учнів 3–4-х класів, а також діагностичних методик для проведення констатувального етапу експерименту.

Література

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. / І. Д. Бех. – К. : Академвидав, 2012. – 256 с.
2. Білозерська С. І. Психологічні умови розвитку моральної свідомості молодшого школяра : автореф. дис. ... канд. псих. наук : спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / С. І. Білозерська. – Івано-Франківськ, 2004. – 20 с.
3. Костюк Г. С. Розвиток і виховання / Григорій Силович Костюк // Навч.-вих. процес і психічний розвиток особистості / під ред. Л. М. Проколієнко. – К. : Рад. школа, 1989. – С. 79– 198.
4. Малахов В. А. Етика: Курс лекцій : навч. посібник / Віктор Аронович Малахов. – К. : Либідь, 1996. – 304 с.

П. І. Кендзьор,
м. Львів

ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ “НАЦІЯ” У ТЕЗАУРУСІ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ

Феномен полікультурності є інтегративним явищем, що пов'язане із цілісними уявленнями про шляхи та способи інкорпорації різних культурних спільнот в консолідоване українське суспільство. Виходячи із розуміння сутності поняття “нація” як політичної спільноти громадян певної держави, ми дійшли висновку, що полікультурне виховання варто розглядати як специфічну педагогічну діяльність, спрямовану на формування в особистості здатності до всебічного пізнання культурної багатоманітності, що виявляється у різноманітних моделях мислення, символах, цінностях та моральних нормах, які свідомо чи підсвідомо формують її ідентичність. Отже, розглядаючи перспективи розвитку полікультурного виховання в Україні, варто мати на увазі, що такий процес спрямований на розбудову саме громадянської нації, до характерних ознак якої належить довіра й здатність її членів до співпраці та солідарних дій на користь суспільства; усвідомлення, що кожен несе свою частку відповідальності за стан справ у суспільстві.

Ключові слова: громадянське суспільство, нація, полікультурність, полікультурне виховання.

Сучасні суспільно-політичні реалії висунули на перший план проблему міжкультурної взаємодії представників різних етносів, релігій, світоглядних переконань як запоруки сталого розвитку українського суспільства. Світ, що нас оточує, у своїх глобалізаційних та інтеграційних процесах потребує гуманістичної парадигми міжкультурного діалогу, яка б запобігала виникненню ворожнечі та ненависті у різних сферах людського життя. Відповідно, рівноправне залучення представників усіх етнічних та релігійних груп до процесу формування української національної ідентичності мало би стати основою суспільного примирення й консолідації.

У цьому процесі значна роль відводиться полікультурному вихованню учнівської молоді, що має на меті забезпечення мирного та гармонійного співіснування представників різних спільнот та культур – етнічних, релігійних, мовних, гендерних тощо. Оскільки феномен полікультурності є інтегративним явищем, що пов'язане із цілісними уявленнями про шляхи та способи інкорпорації різних культурних спільнот в консолідоване українське суспільство, важливим є з'ясування сутності терміна “нація” у тезаурусі